

Bizonytalan randevú

ORBÁN JÁNOS DÉNES: A TALÁLKOZÁS ELKERÜLHETETLEN

*Én vagyok az első költő,
aki nem a penészes szájával,
hanem öklével védi verseit.*

(Én egy virág vagyok)

*Uram, egy úr csak úr marad,
és megbecsüli önmagát,
nem a karddal, de modorával
teszi híressé a hazát.*

(Antikatona)

Hogy a találkozás valóban elkerülhetetlen-e, vagy sem, azt kérdésként megfogalmazni merőben retorikus lenne, hiszen akinek Orbán János Dénes második – *A találkozás elkerülhetetlen* című – kötete a kezébe kerül, az – fatalista főhajtással – kétségkívül igenlő választ lenne kénytelen adni rá, míg az emberiség azon fennmaradó része, amely a körülmények összejártásának eredményeképp nem szembesül a művel, nyugodt szívvel cáfolhatja az annak címében jelzett determinációt.

Termékenyebbnek tűnik a kérdés eképpen megfogalmazása: érdemes-e belebonyolódni e találkozásba, vagy éppen séggel annak elkerülése lenne a szerencsés-

sebb döntés? Mennyiben rejti tehát magában egy gyümölcsöző dialógus lehetőségét? Nagyszerű első kötete, a *Hümériáda* után O. J. D. igen hamar jelentkezett új (?) szövegeinek kiadásával; e tettekész sietség gesztusa már ismerős lehet a *Hümériáda* azon verseiből, melyekben a szerző Troppauer Hümérként tudósít a költőszerep agresszió árán történő elfogadtatásának vágyáról, amikor tehát önnön költőségét a nyelvi csatatéren vívott sikeres ütközetek nyomán véli megvalósíthatónak.

Többek között e troppaueri igény – mely természetszerűleg foglalja magában a harctéren való

folytonos jelenlét szükségességét is –

gesztusértékű manifesztuma e könyv, amely nemcsak e szempontból tekinthető az első kötet némiképp áthangszerelt újraírásának. Ahogy a *Hümériáda* domináns szövege, azaz Troppauer Hümér diszkurzusa maga alá rendeli és értelmezi a szöveg-együttes egészét, úgy *A találkozás...* másik rejtői alapfigurájának, Vanek úrnak beszédmódja is meghatározza az új kötet sajátosságait, s így a két mű közt tettenérhető különbségek egy része is leírhatóvá válik a köztük mutatkozó eltérések bemutatásával.

Troppauer Hümér számára az idegenlégiós-lét otthontalansága olyan függetlenség birtoklását is jelenti, mely által a sze-

* Az előző kötetből átemelt verseken kívül ugyanis számos ön-idézettel, vagy – *Az idő volt, akit megöltem* esetében – átirattal is találkozhatunk.

Orbán János Dénes

**A találkozás
elkerülhetetlen**

Erdélyi Híradó Könyv- és Lapkiadó
Kolozsvár, 1996
104 oldal

mélyiség minden monolitikus igazság és értékcentrumtól eloldozódhat, azaz a játékos pluralitás irányába mozdulhat el. Így válik számára lehetővé, hogy az ideiglenesség ironikusan átélt pozíciójából következőleg uralmi viszonyba kerülhessen a szöveg hagyomány egy részével. Ez azonban nem annak kisajátítását jelenti, hiszen az értékhierarchia relativizálásának eredményeképp ez nem is tekinthető különösebben üdvözítő lehetőségnek. Így az

önmagát is ironikusan uraló diszkurzus

terében folyó nyelvi harc élvezetes játékká válik, ahol az előd-szövegek tiszteletlen kasztrációja épp *e* gesztus komolyságát kérdőjelezi meg.

Vanek úr, az öntudatos magántitkár – aki ebbéli karrierjét az elmeegógyintézetből szökve kezdte – azonban már semmiféle készséget nem mutat a harcra, ő csupán túlélni akar. Maximális erőfeszítéssel próbálja megoldani a számára tökéletesen zavaros és értelmezhetetlen világ által reakényszerített helyzetet, védekezésékképp pedig egy viselkedésszerű és nyelvi panelekből összetákolt, különös magán-univerzumba húzódik vissza, melynek biztonságos falain még az idegenlégió barátságtalan intézménye sem képes komolyabb sebeket ejteni. E szempontból tehát – a légiós költőhöz hasonlóan – ő is „idegen”, ám ez az idegenség nem valamiféle ideologikus kívülállást, hanem alulmaradást jelent. Diszkurzusa a léttől fenyegetett szubjektum védekezésének verbális elhárító mechanizmusaként értelmezhető, amely így a tropaueri harc redukált formájaként, azaz már ismert és bejáratott verbális struktúrák, nyelvi lelemények mögé történő visszahúzódásként írható le.

Mindezekből következőleg a két kötet közti alapvető modalitásbeli eltérést az eredményezi, hogy míg a *Hümériáda* emblematisztikus figurája az idegenlégió harcosa, addig *A találkozás...* Vanek úra, mint ez a *Vanek úr itt-ott* című ciklus egyik ver-

séből is kitűnik: *Antikatoná*, ezen túlmenően pedig az első kötet mögött felsejlő, fiktív identitások sorát felvállaló, plurális személyiségként artikulálódó szerzői pozícióval szemben az új kötet szövegei egy létértelmezési centrumként felfogható szerzői individuumot sejtetnek. Ez akkor is igaznak tűnik, ha – mint a *Hümériádából* már ismert módon – Orbán itt is eljátszik bizonyos költőelődök – József Attila, Nagy László, Ady, Borges, Villon – szövegeinek iterálásával. Ám ez a technika most a legtöbb esetben nem hoz létre olyan új jelentéseket, melyek fényében az illeténekképp felidézett hagyomány átértelmeződhetne, s e módosulás hiányában a citátumokat befogadó szövegtest sem képes termékeny belső párbeszédet kezdeni a reánehazedő idézetintarziákkal. A legkirívóbb példa erre az *Ó, én hatalmas Asszonyom!* című szöveg Nagy László parafrázisa. A saját és az idegen nyelv közti feszültség hiánya így épp a szerző hagyományban való bennállásának *mikéntjét* nem magyarázza, azaz a nyelvi jeleken át megvalósuló kulturális emlékezés *ténye* ugyan hangsúlyosan jelenik meg O. J. D. újabb írásaiban, ám az

emlékezet tárgyához való viszonya

sokkal kevésbé tűnik megragadhatónak, mint a *Hümériáda* szövegeinek esetében. E meg nem mutatkozást támogatja a *Judit* ciklus szövegeinek „festék” motívuma, amely a fedés, a maszk metaforájaként működve a kötetben rejtőző szubjektum védelmét szolgálja, azaz Vanek úr már jelzett nyelvi panelek mögé húzódó lét-technikájának megvalósítását segíti elő.

Ez jelenik meg pl. az *Azt a szép bálna-asszonyt, azt a kétarcú várost* soraiban: „a szó csak gyenge festék, / S miközben ezt a kettős testet lihegve mászom, / fölsejlik régi énem a vers mögötti vásznon”, vagy *A festmény c.* szövegben, ahol a szubjektum mozdulatlan képpé merevedik, akinek testét – mely maga is a festmény része – „hangyaszőnyeg borítja be teljesen” –

vélhetőleg az idő ugyanazon marquez-i hangyái, akik a *Szezelemből poshadó egy-szobás* c. versben a „várost cipelték némán / egy ismeretlen cél felé”. Ugyanebben a versben „a falakra / Judit pompás képeket festett, /”, mégpedig egy olyan hamis valóság-víziót, amely szintén a realitás elől rejtőző, önnön identikus épségét egy illúzió árán megővni kívánó személyiség védelmét hívatott ellátni.

A festékréteg ezek szerint az előző Orbán-kötetből már ismert ötletek újrafogalmazásával

önmagát biztonságba helyező szerzőt

fedel el, aki ugyan – idézéstechnikájából következőleg – a kulturális emlékezet őrzője, ám önmagát – épp e teher miatt – nem képes igazán megmutatni a hagyomány, nem utolsósorban saját költői hagyományának – fedése mögül.

Egy ilyesféle értelmezési horizonton belül olvashatók a *Külvárosi kéj* következő – az Ódát parafrázáló – sorai is („Éhes szája szélén forró / patakokban csorgott örök anyagom, / vagy (méhe bölcsődéjét kerülni / kellett) boldogan haladt / a végbél homályos alagútján”), melyekben a szexualitás, ami a *Hümériádában* még az alkotófolyamat erotikus teremtés-jellegének metaforája volt, itt hangsúlyosan terméketlenné válik, az aktus következmények nélkül marad, az élvezet burka mögül nem törhet elő a gyönyörben fogant szöveg, mint ahogy ezt annak idején a *Hajnali rózsák a Szahara felett*ben olvashattuk: „magába húz / a mindenségnek ez az őrzítő ágyéka, / szavak fröccsennek ki belőlem: / megannyi hajnali rózsák, / – megtölteni a végtelenség vázáját, / kerrté varázsolni a csöndet.

Míg az erotikum, amely az előző kötetben tehát a teremtő termékenység életeli színtere volt – figyelembe véve a költő elődökkel történő egyesülés dialogikusan jelentésképző, újat hozó aktusát is – az önelveszejtés, az előd-szövegek fedőrétege

mögé történő visszahúzódnak helyszínévé válik *A találkozás...* lapjain.

A szerző egy kissé alárendelődik a fölötté alanyként uralkodó viszonylatoknak, ám ez szemmel láthatóan nem zárja ki a formulakultúrának, a poétikai hagyományrendszernek azt a magas szintű birtoklását, melynek már a *Hümériáda* szövegeit olvasva is tanúi lehettünk. Ám az arra jellemző, szövegek közti dinamikus interakcióval szemben – amely a légióslét törvényei szerint a nyelvi harctér áldozatai fölötti győzelmet, vagyis egy ideiglenesen hatalmi pozícióba is kerülni tudó saját diszkurzus diadalrajutását is jelenti – az új kötetben inkább O. J. D. közlésfolyama kebeleződik be az (ön)idézett szövegek által. A szerző nem játssza el a nyelvi hatalomgyakorlás paródiáját, melynek eredményeképp a *Hümériáda* szerzője a beszéd-módok hierarchikus rendszerének lebontásával megteremthette személyiségének bármiféle ideológiai-felettes én nélküli szabadságát, hanem egyszerűen leteszi a fegyvert. „Én nem, valóban / nem kívántam többé az újat, a mást, / elég volt a langyos tér, mint a palást / határolt be. (*Prológus*). *A tangó búvőletében* ciklus egy részében így láthatóan

Borges hangjának palástjába

burkolja magát a szerző – ezt sugallja a tangó argentin eredete, illetőleg a rózsák, a tükrök és az álmok szertelen halmozása Orbán szövegeiben. Ezen túlmenően pedig *A rózsák*, illetőleg az – *In Aesthetica* ciklusban felbukkanó – *All my Tomorrows* című írások egy-egy borgesi gesztus egyszerű tolmácsolásának tekinthetők. A tangó műfaján keresztül az elfojtott szexualitás illetőleg a halál is hangsúlyosan konnotálódik – erre egyébként számomra érthetetlen módon a *Vanek úr itt-ott* ciklusba helyezett *A nyitott szájból asszonyok* haláltáncba lehetne a legjobb példa –, illetőleg a magyar zenei giccs hagyománya válik megidézhetővé, melynek felhasználása iz-

galmas feszültséget hozhatna létre a populáris és ezoterikus (költői) diszkurzusok szövegbéli keveredése által. Sokkal inkább elmondható azonban az, hogy a jelzésszerűen megjelenített szöveg-szilánkok – Százszor megcsókolsz majd egy szál ibolyát, Ma önről álmodtam megint... – a giccs jelenlétét a szubjektum integritását védő, s ezért értékmentőnek tekintett, koherens védőhálóként legitimálják. A már említett, *A szerelemtől poshadó egyszobás* soraiban legalábbis erre utal a giccs hangsúlyos jelenléte: „A falakra / Judit pompás képeket festett, / holdat és erdőt, romokat, / vízesést, vadvirágos rétet, / és szarvasokat, hattyúkat, / és napsütötte faluvéget.” E meglehetősen émelyítő díszletek közt természet-szerűleg maga a szubjektum is

egy illuzórikus, eszményi szerep

hűbéresévé válik: „Sárdy Jánosként kornyikáltam. / Alt hangon válaszolt Karády...”, olvashatjuk ugyanis a későbbiekben, és nemigen szabadulhatunk az érzéstől, hogy a kötetben több helyütt valóban az ő hangjuk csendül fel. Így aztán nemcsak azért mondható *A találkozás...* biztonságos szövegterepnek, mert O. J. D. valóban tökéletesen otthon van a nyelvben, hanem azért is, mert láthatólag igen lakályossá tudta alakítani azokat az érzelmet és vers-romokat, melyek több helyütt oly mélabúsan omladoznak a szövegeiben. E romok azonban nem a szerzői harc győzedelmes jelei – mint voltak a *Hümériáda*-ban –, inkább csak nosztalgikus örökségként jutottak annak birtokába. Ilyen öröksége a szerzőnek az uralhatatlan lét-helyzet tudomásulvételéből következő metafizikai jelentésvesztés állapotának rögzítése is, mely állapot – Übü király klasszikus kifejezésével élve – „szahar”-ként aposztrofálódik pl. a *Vanek úr Párizsban* című versben. (E minősítés mellesleg a *Hümériáda* terepének, a *Szaharának* megidézését is lehetővé teszi.) Am az a de-

heroizált költői magatartás, amely ezen állapotot következményeképp *A találkozás...* lapjain feltűnik, éppen a *Vanek úr itt-ott* ciklus Ady szövegfoszlányokat is Rejtő szövegeiben nem valósul meg egyértelműen, holott e versek kiváltképp alkalmassak lehetnének egy meghaladottnak vélt identifikációs minta kíméletlen lebontására. E szövegekben azonban Párizs „zaharsága” éppenséggel valamiféle metafizikai végcél elérhetetlenségéből fakadó hiányként értelmeződik.

A Semmi metafizikai kategóriájaként felfogott hiánya viszont a szubjektum transzcendentális legyőztetését is jelenti egyben, melyre az égi kapaszkodók elvezetésébe belenyugodni nem képes szubjektum olyasféle metafizikai pótlékok birtokbavételével válaszol – amint ez a kötetből és kitűnik – mint a hagyomány szövegmaradékainak, vagy autentikusnak vélt értékek-érzések roncsainak (vö.: giccs) védekező felmutatása.

A deretorizált beszéd, vagy az önle-fokozás különböző nyelvi gesztusai így olyan szövegvilágot hoznak létre, melyben az egyén számára kitüntetett helyet nem biztosító világrenddel való szembehe-lyezkedés egy burkolt módon mégiscsak személyiségközpontú magatartást hív életre, amely e tragikusra hangszerelt szembenálláson keresztül képes vesztésként artikulálni önmagát.

S így a *Hümériáda* pluralitásához képest mindenképp egyneműbb viszonyrendszerbe helyeződik a személyiség *A találkozás...* lapjain, még akkor is, ha az előző kötet utolsó ciklusának bizonyos szövegei – melyek azonban, kötetbeli funkciójukat tekintve, egy aktív belső dialógus részesei voltak – látszólag megelőlegzik *A találkozás* általános hangvételét.

Szabó Gábor